

NERA MEŠTROVIĆ*

Pregled istraživanja kriminaliteta vezanog uz arheološke artefakte**

Sažetak

Ovaj članak fokusiran je na temu koja nije u središtu pažnje kriminalista: istraživanje kriminala vezanog uz arheološke artefakte. Posebni je naglasak na razlikovanje i definiranje faza krijumčarenja arheološke baštine i obilježja svake zasebne faze. U skladu sa svakom prepoznatom fazom predloženi su postojeći modeli preventivnog djelovanja, a time se otvara i široka problematika organiziranog kriminala te modela suzbijanja.

***Cljučne riječi:** arheološki artefakti, kriminalitet (Art Crime).*

UVOD

Zanimanje za starine i znatiželja o povijesti i nekom prošlom vremenu obilježje je prisutno u čovjeku i društvu od davnina. Prikupljanje i proučavanje tragova iz prošlosti povijesnim je izvorima posvjedočeno već u spisima 6. st. pr. Kr., kada je posljednji babilonski kralj Nabonid, živo zainteresiran za neka prošla vremena, započeo prva protoarheološka iskopavanja humka u Agadu pokraj Babilona i na temelju nalaza osnovao prvu zbirku starina. Poznato je i kako su se kasnije, za vrhunca rimske civilizacije, starine i antikviteti čuvali i posjećivali kao spomenici prošlosti. Danas je u suvremenom svijetu ista zanimacija i aktivnost u skladu sa stupnjem razvoja i standardima modernoga društva i državnoga uređenja legitimno regulirana, a tragovi i spomenici baštine zaštićeni su u okvirima suverenoga državnog i nacionalnog identiteta. Značenje i vrijednost kulturnoga dobra za zajednicu koja ga baštini neprocjenjiva je, a ilegalne i kriminalne aktivnosti izvršene nad njom ne povlače samo trivijaliziraju-

* Nera Meštrović, Odsjek za arheologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

** Tema je obrađena iz arheološke perspektive i pod mentorstvom dr. sc. Zvonimira Dujmovića s Policijske akademije i Visoke policijske škole, kojemu autorica ovim putem zahvaljuje.

će kvantificirane već i puno teže kulturološke gubitke. Zato ovome tipu kriminala (krađa, krijumčarenje, preprodaja ilegalno dobavljenih arheoloških artefakata, tzv. crno tržište kulturnom baštinom) pristupaju iz kriminalističke i kriminološke perspektive sa zajedničkim ciljem reaktivnog i preventivnog djelovanja. U duhu brojnih znanstvenih inicijativa ovaj rad pokušat će sažeti dosadašnje stanje istraživanja, proaktivne analitičke pristupe i cjelokupnu situaciju međunarodne borbe protiv ilegalnoga trgovanja kulturnom baštinom.

Izvori koji su poslužili za prikupljanje podataka poglavito su:

- internetske stranice
- <https://www.academia.edu/> – društvena mreža sa svrhom povezivanja i komunikacije akademske zajednice i internacionalna baza znanstvenih radova
- <http://traffickingculture.org/> – inicijativa Sveučilišta u Glasgowu radi okupljanja znanstvenika koji se bave problematikom crnoga tržišta antikviteta
- <http://library.college.police.uk/> – katalog knjižnice Policijske akademije u Londonu
- <http://catalog.loc.gov/> – katalog knjižnice američkog Kongresa u Washingtonu, DC
- <http://zakon.hr/> – kao mjesto konzultacije s hrvatskim zakonima, posebno Kaznenim zakonom, Zakonom o kaznenom postupku te Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara
- osim internetskih izvora korištena je literatura iz arhiva Knjižnica grada Zagreba.

OBILJEŽJA, STANJE, INICIJATIVE

Tržište arheološkim artefaktima korijene vuče iz 18. stoljeća u skladu s vrhuncem britanskoga kolonijalizma kada se kulturna baština zemalja koje su njime bile zahvaćene (Egipat kao reprezentativni primjer) slobodno iznosila i privatizirala u svrhu potkrepljenja statusa bogatijega sloja društva¹. Imućni pojedinci koji su imali odgovarajuće privatne resurse samoinicijativno su uzimali pravo iskopavanja arheoloških nalazišta. Na taj način se kolekcionarstvo predmeta kulturne baštine kao zanimacija za prošlost oblikovalo kao obilježje elite i bogatijega visokog sloja, a formirano tržište održalo se do danas. Krajem 19. i 20. stoljeća situacija se mijenja pod globalnom atmosferom stvaranja suvremenih državnih sustava, u sklopu kojih se pojavljuje i potreba praćena službenim državnopravnim inicijativama za kontrolu i zaštitu vlastite baštine i kulturnih dobara. Već od početka 20. stoljeća trgovina arheološkim artefaktima postaje ograničena nazivnikom državne imovine, a razvojem arheologije kao znanstvene discipline dodatno se postavljaju standardi u načinu iskopavanja i svim ostalim metodama čuvanja kulturnih dobara pa arheološka znanost iz te perspektive postaje jedini važeći i legitimni državni mehanizam za zaštitu materijalne baštine. Pod tim okolnostima tržište starinama i antikviteta polarizira sadržaj na legalan i ilegalan.

Definiranje opsega ukupnoga legalnog tržišta te pojedinačno otkrivanje i razlikovanje legalnog od ilegalno dobavljenog artefakta predstavlja izazov i arheološkoj akademskoj za-

¹ Neil Brodie: Provenance and Price: Autoregulation of the Antiquities Market?

jednici i službenim tijelima vlasti koja istražuju ovaj tip kriminala. Kod predmeta objavljenih na tržištu, osnovni je problem utvrđivanje vjerodostojnosti provenijencije predmeta, tj. utvrđivanje istinitosti njegove pripadajuće dokumentacije. Prodaja predmeta odvija se na istim mjestima (aukcije, internet, antikvarnice itd.), legalni materijal miješa se s ilegalnim² i predmet nalazi svog kupca, čime se i ostvaruje krajnji cilj ilegalnih preprodavača. Prema nekim istraživanjima³ legalni artefakti čine 3-10% ukupnoga tržišta, a i njihova je provenijencija s moralnog aspekta upitna – artefakti ponuđeni na tržištu koji imaju nepotpuno, sumnjivo ili nepostojeće podrijetlo jer potječu iz vremena kada izvoz i trgovina antikvitetima nije bila zakonski regulirana aktivnost (artefakti u cirkulaciji tržištem od 19./20. st.), smatraju se pravno legalnima⁴. Ove poražavajuće statistike potaknule su brojne međunarodne inicijative⁵ kao što je UNESCO-va konvencija protiv međunarodnog organiziranog kriminala (potpisana 1970. i do danas ratificirana od 185 zemalja), UNIDROIT konvencija usmjerena na proces vraćanja ilegalno iznesene baštine (potpisana 1995. i do danas ratificirana od 30-ak zemalja, mahom sve izvorne zemlje ilegalno iznesenih antikviteta), ili Haaška konvencija iz 1954. kao jedina međunarodna regulativa za zaštitu kulturne baštine u situacijama rata (ratificirana od 126 zemalja). Praksa se razlikuje od teorijskih izraza dobre volje, pa je utvrđeno⁶ kako procesu krijumčarenja i ilegalnoga transnacionalnog transporta u prilog idu međusobno različiti unutarnji legislativni sustavi, te nerazmjernost unutarnje pravne regulative prema navedenim međunarodnim sporazumima. Na taj način krijumčarenju i ilegalnom izvozu može pridonositi i politička situacija⁷ iz šire domene 20. stoljeća (otvaranje granica, gospodarsko-politički savezi, razvoj trgovine, tehnologije i komunikacija) i uže domene pojedinačne unutarnje državne situacije.

Financijska vrijednost i profit crnog tržišta vrlo je visok, a kriminalitet neproporcionalno obrađivan u kriminalističkim studijama. Prema Interpolovim procjenama ovaj tip kriminala zauzima treće mjesto na ljestvici zastupljenosti, odmah iza trgovine drogom i oružjem⁸, dok s druge strane Europolova godišnja izvješća o radu (2004.-2014.) u tipologiji organiziranog kriminala kao najzastupljenijih opasnosti na europskom tlu ne navode kategoriju ilegalnog trgovanja kulturnom baštinom (iznimka je operacija Aureus/Aureus-Hieratica, izvedena 2014.). Dodatnoj težini ove kriminalne aktivnosti pridonosi priroda antikviteta – za razliku od oružja i droge kao potencijalno neograničenih predmeta proizvodnje, antikviteti predstavljaju ograničeni izvor materijala, neobnovljivo kulturno dobro. Dakle samim time što se radi o resursima nacionalnoga kulturnog dobra, a na nacionalnim razinama arheologija uživa vrlo visok status kao podupirajući, potvrđujući element s kohezivnim učinkom na nacionalni identitet, i vrijednost artefakata čvrsto je povezana s kulturološkom slikom izvorne zemlje, prema tome kriminalnim iscrpljivanjem konkretnih materijalnih dobara izravno se oštećuju i povrjeđuju temeljne nacionalne vrijednosti izvorne zemlje.

Kulturološka vrijednost antikviteta i cjelokupne baštine nužno izaziva kvantifikaciju

² Peter B. Campbell: The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network.

³ Kimberly L. Alderman: Honor amongst Thieves.

⁴ Neil Brodie: An Archaeologist's View of the Trade in Unprovenanced Antiquities.

⁵ Simon Mackenzie: Protection against Trafficking in Cultural Property.

⁶ Simon Mackenzie: Protection against Trafficking in Cultural Property.

⁷ Neal Brodie: Illicit Antiquities.

⁸ Raymond Fisman, Shang-Jin Wei: The Smuggling of Art, and the Art of Smuggling.

iste vrijednosti u konkretnom ekonomskom, financijskom obliku⁹ čiji će krajnji ukupni rezultat biti motiviran faktorima kao što je perspektiva onih koji se interesiraju za nju – koji joj znanstveno pristupaju, koji je skupljaju, koji njome trguju i onih koji u njoj nalaze čvrste religijske, etničke i druge vrijednosti s kojima se povezuju¹⁰. Postoji izražena povezanost između ekonomske vrijednosti predmeta koji cirkulira tržištem i stupnja razvoja društva odnosno krajnjih pojedinaca do kojih on dolazi – logično, isti predmet bit će vrijedniji u visokorazvijenom krugu s visokim stupnjem obrazovanja koji zna što posjeduje, nego u manje razvijenoj izvornoj sredini. Tržište antikviteta u skladu s prethodno navedenom povezanosti vrijednosti antikviteta i elitnog statusa onoga koji ga posjeduje, krajnju odredišnu točku lanca preprodaje postavlja u tzv. *white-collar crime* krug, čime se kriminalci raznih podzemlja povezuju s društveno visokopozicioniranim funkcijama (muzeji, aukcijske kuće, bogati pojedinci)¹¹. Slijedi zaključak kako izvorna sredina antikviteta – predmeta preprodaje jednokratno profitira izvozom i skupom prodajom predmeta, no on za daljnje i završne destinacije predstavlja dugoročnu vrijednost i dobitak.

Neka istraživanja¹² u raspravu o čimbenicima valorizacije antikviteta i popularizacije arheoloških nalaza uvode ulogu stručnih znanstvenih radova, publikacija i drugih aktivnosti struke, pogotovo muzejskih izložbi. Iako se ne može očekivati da sudionici kriminalnih djela ovoga tipa čitaju i prate znanstvene publikacije, muzeji kao autoriteti struke sa svojom djelatnošću i javnom prezentacijom uvelike formiraju i utječu na stav javnosti. Iako je danas većina muzeja napustila praksu otkupa neprovjerenih i nezadovoljavajuće dokumentiranih artefakata, neke institucije još uvijek izlažu predmete bez navođenja podataka o kontekstu, funkciji, njihovom značaju – ostavljeno je da "predmet govori sam za sebe". Ta filozofija, prakticirana i u čistim arheološkim situacijama, podržava cjelokupno stanje zanemarivanja konteksta i nepotpune prezentacije cjeline pa takvo tretiranje legalnoga materijala indirektno podržava i potkrepljuje praksu izlaganja ilegalnoga. S druge strane muzejima kao prvim linijama popularizacije struke u javnosti, prikupljanje i izlaganje objekata bez eksplicitnog i provjerenog podrijetla nije u interesu. Svaki predmet za kojeg se utvrdi ilegalno ili nepouzdan podrijetlo postaje predmetom rizika za reputaciju i vjerodostojnost institucije, a dodatni, konkretno financijski gubitak predstavlja mogućnost vraćanja predmeta izvornome vlasniku bez kompenzacije troškova nabavke.

Iz perspektive struke, u općenitom pregledu problematike, krađa kulturnoga blaga rezultira posljedicama mnogo širim od kvantificiranih procjena. Značenje i interpretacijsku vrijednost svakog pojedinoga arheološkog nalaza ne određuju samo njegove fizičke karakteristike (npr keramička rimska svjetiljka s vegetabilnim motivima i potpisom majstora ili radionice), već i cjelokupni kontekst pronalaska. Podatci koje predmet nudi svojom pojavom i obilježjima samo su dio interpretativnih informacija cjelokupnog konteksta – njegova nalazišta, neposredne okoline, položaja pronalaska, odnosa s okolnim predmetima, stratigrafskoga sloja kao nositelja relativne datacije itd. Predmet lišen svog konteksta postaje nepotpun, neosnovan, nepouzdan izvor podataka za pune znanstvene analize i istraživanja. Prema tome, naknadna znanstvena evaluacija i procjena stručnjaka ne mogu nadoknaditi izgubljenу infor-

⁹ Neil Brodie: *The Antiquities Market: It's All in a Price*.

¹⁰ Neil Brodie: *Archaeological Looting and Economic Justice*.

¹¹ Erik Nemeth: *Market Value of Culture*.

¹² Neil Brodie: *Law / Illicit Antiquities*.

maciju povijesti ilegalno dobavljenog artefakta¹³.

KRIMINOLOŠKI PRISTUPI I ANALIZA STRUKTURE (ORGANIZIRANOG?) KRIMINALA TRGOVINE KULTURNOM BAŠTINOM

S obzirom na to da se najsloženije slučajeve ne može uspješno istraživati neovisno o čimbenicima na koje tijela vlasti mogu djelovati, najbolje je da se takvi slučajevi pokušavaju prevenirati. U tom smislu se pokazuje značajna povezanost represivnih i preventivnih ciljeva tijela vlasti¹⁴.

Svaki ilegalno dobavljen predmet kulturnog dobra na tržištu rezultat je složenog procesa tzv. kriminalnog lanca djelovanja, a razjašnjenost konkretnih pojedinačnih slučajeva kriminalistici i kriminologiji služi za stvaranje modela proaktivnog postupanja. Okolnosti koje određuju počinjenje ovog tipa kriminala razlikuju se od slučaja do slučaja i ovise o brojnim parametrima (geografske, ekonomske, kulturološke, političke prilike izvorne zemlje ili mjesta). Funkcioniranje ovoga tipa kriminala zato neki kriminološki pristupi kategoriziraju u okvire organiziranog kriminala¹⁵, a drugi autori¹⁶ (suvremeniji pristup) istu cjelinu raščlanjuju (tzv. *network paradigm*) na fleksibilne mreže nestabilne strukture.

Pri određivanju stupnja organiziranosti i stabilnosti mreže kontakata i participacije sudionika, potrebno je definirati organizirani kriminal. Republika Hrvatska 1997. godine usvojila je sljedeću definiciju: "Organizirani kriminal obuhvaća sustavno planirana, pripremana i podjelom uloga počinjena kaznena djela koja čine sudionici udruženi u zločinačku organizaciju s trajnim djelovanjem, uz uporabu zastrašivanja, nasilja ili korupcije, bez obzira na državne granice, sa svrhom stjecanja financijske dobiti ili društvene moći¹⁷".

Za razliku od organiziranog kriminala trgovine drogom ili oružjem koji pretpostavlja kontinuiranu proizvodnu sposobnost (financijske mogućnosti, mjesto izvedbe proizvodnje, osiguranje resursa za provedbu), kontakte i stabilno tržište na koje će se proizvod plasirati, prethodno spomenuta priroda kulturne baštine kao izvor ograničenih, neobnovljivih kapaciteta postavlja ga u položaj ovisnosti o pojedinačnim prilikama svakog mjesta – izvora kulturnog dobra. Već prva instanca ostvarivanja počinjenja kriminala – uvjeti za počinjenje krađe na mjestu izvora – svojom nestabilnom situacijom (stupanj državne kontrole nad kulturnim dobrom koji ovisi o unutarnjim političkim, gospodarskim, ekonomskim i dr. prilikama), izaziva nestabilnost daljnjih faza (iznošenje s mjesta izvora, transport, izvoz, preprodaja itd.), što rezultira kriminalnom djelatnošću bez strukturirane hijerarhije, centralne točke organizacije kriminalne radnje niti stabilnih sudionika, mjesta preprodaje i sličnih faktora. Kako bismo problemu pristupili analitički i proaktivno, istraživanja su usmjerena na raščlambu svih faza tzv. kriminalnog lanca/mreže djelovanja:

¹³ Neal Brodie: *Law / Illicit Antiquities*.

¹⁴ Željko Karas: *Uvod u kriminalistiku* (odabrana poglavlja).

¹⁵ Morag M. Kersel, Kimberly L. Alderman.

¹⁶ Neil Brodie, Jessica Dietzler, Peter B. Campbell.

¹⁷ Dean Savić: *Organizirani kriminal – (ne)prepoznata prijetnja*. Prema: Željko Sačić: *Organizirani kriminal – metode suzbijanja*.

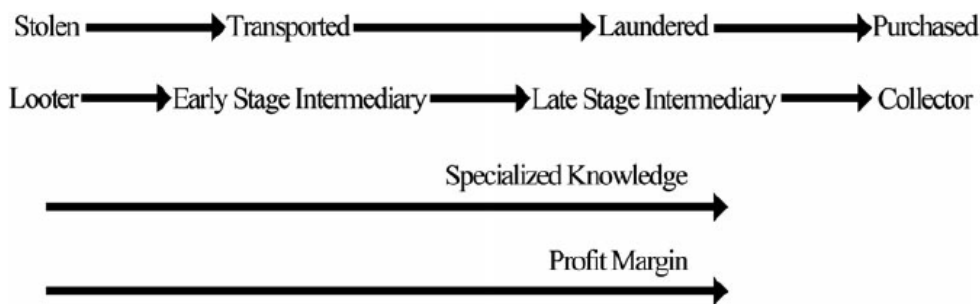

FIGURE 1. The four stages observed within antiquities trafficking illustrating how both specialization and profit increase through the stages.

Izvor: Peter B. Campbell: The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network: Characterizing and Anticipating Trafficking of Cultural Heritage

Krijumčareni, ilegalno dobavljeni artefakti potječu iz različitih izvora: ilegalna iskopavanja, krađa na arheološkom lokalitetu, krađa iz muzeja ili depoa, krađa od privatnog vlasnika¹⁸, pri čemu su najzastupljenija ilegalna iskopavanja na neobrađenom nalazištu i krađe direktno s lokaliteta čija je arheološka obrada u tijeku. Okolnosti izvođenja ilegalnog izvlačenja artefakata utječu na stupanj organiziranosti sudionika te početne instance kriminalnog lanca. Pljačkanja se odvijaju u širokom rasponu od "slučajnog" (slučajni nalaz), amaterskog, povremenog/epizodičnog do organiziranog, sistematičnog, "profesionalnog", ciljanog. U zemljama koje nisu ugrožene ratnim stanjem kao ekstremnom situacijom krađe su najčešće motivirane siromaštvom i nezaposlenošću ekonomski nižeg sloja građana¹⁹. Pri tome stupanj organiziranosti ovisi o individualnim unutarnjim prilikama. Bez obzira na uređenost legislative i provedbe državne kontrole nad kulturnim i prirodnim dobrima, ilegalna iskopavanja u nekim slučajevima postaju aktivnost podzemlja organiziranih grupa (primjer grupacija *tombarola* u Italiji), koje mogu djelovati pod nadzornikom ili sponzorom i koje sustavno i usmjereno, s određenom razinom znanja traže neotkrivene ili nezaštićene lokalitete, ponekad po direktnoj narudžbi kolekcionara – kupca. Ovaj stupanj organiziranosti upućuje na općenita obilježja organiziranog kriminala kao što je postojanje mreže kontakata u smislu određene hijerarhije, mogućnost korupcije različitih razina tijela vlasti, suradnja ili konzultacija sa specijaliziranim stručnjacima koji raspolažu stručnim informacijama (lociranje nalazišta, znanje o povijesnoj pozadini predmeta krađe, valorizacija nalaza), povezanost i kontakti s drugim grupacijama, vjerojatna uključenost u druge tipove kriminala. Zbog navedenih karakteristika ovakvi slučajevi su među rjeđim primjerima koji u potpunosti pripadaju kategoriji organiziranoga kriminala. Kod zemalja lošijega unutarnjeg političkog uređenja, lošeg socioekonomskog statusa, gospodarstva i s kriznim statistikama nezaposlenosti, motivacija pribjegavanja kriminalu je siromaštvo²⁰, pri čemu sudionike prve razine kriminalnog lanca preprodaje nije moguće definirati – čine ju jednokratni sudionici (ili pojedinci – ponavljači djela) koji isko-

¹⁸ Neal Brodie: *Law / Illicit Antiquities*.

¹⁹ Kimberly L. Alderman: *Honor amongst Thieves*.

²⁰ Neil Brodie: *Archaeological Looting and Economic Justice*.

rištavaju priliku, mogućnost, okolnosti. U ovome slučaju sudionike čine obični građani bez stalnih kriminalnih navika, motivirani teškim osobnim i kolektivnim stanjem u zajednici²¹. Njihov oportunistički profit je isključivo jednokratni i prema nekim analizama²² u ukupnom udjelu u kriminalnom lancu ilegalne preprodaje (od krađe artefakta do krajnjeg kupca) iznosi manje od 1%. Sudionici ovog tipa nemaju znanje o antikvitetima koje izvlače, nisu u mogućnosti procijeniti njihovu vrijednost. Prema nekim istraživanjima pojedini sudionici opravdavaju ove aktivnosti siromaštvom, ali i uzimanjem prava na vlastitu baštinu²³. Ovo opravdanje teškog kriminalnog djela nije rijetkost u zemljama s nestabilnom unutarnjom situacijom i u ekonomski kriznom stanju koje u svim oblicima izaziva revolt stanovništva prema tijelima vlasti, zanemarujući istodobno činjenicu kako pljačkanje kao ideološki izraz i mehanizam otpora dugoročno djeluje kao paradoksalni fenomen – uništava kulturu i njezine temelje koji su osnova gradbi istih društvenih ideologija i kohezije koje brani.

Nestabilnosti u državi služe razvoju kriminala, no za otvorenog ratnog stanja kada je ugrožen u najmanju ruku javni red, a pogotovo životi, arheološki spomenici i baština lak su plijen i vrijednost koja samo čeka biti pokupljena – od strane udruženih kriminalaca, čak i od službenih institucija (vojska)²⁴. Za vrijeme ratnih stanja arheološka baština je posebno osjetljiva i krhke prirode pa pojedini spomenici znaju biti slučajno ili namjerno oštećeni ili uništeni u političkim i religijskim postupanjima. U takvim prilikama s niskom do nepostojećom razinom državne kontrole pljačkaši se koriste metodama u rasponu od "običnog" lopatanja, preko korištenja detektora metala ili miniranja lokaliteta, do velikih građevinskih radnih strojeva²⁵. Osim spomenutih autodestruktivnih, ideološki motiviranih negativnih posljedica, preprodajom se u tim situacijama često financiraju druge ilegalne i štetne aktivnosti (korupcija, pranje novca, financiranje drugih tipova kriminala kao kupovanja oružja i sl.), što ovisi o preprodavaču koji prvi otkupi ukradeni predmet.

Specijalizacija uloga u lancu trgovine vrlo je bitan faktor u raščlambi kriminalnog djelovanja. Primijećena je²⁶ nužna diferencijacija dva tipa (najmanje dvije faze) preprodavača – posrednika, s različitim ulogama u odnosu na znanje o vrijednosti materijala. Iznošenje predmeta s lokaliteta, odnosno mikroregije pronalaska organizira prvi prijevoznik i preprodavač. Prve faze preprodaje još uvijek bilježe nestabilni karakter sudionika i ukupnog funkcioniranja lanca, u skladu s tim i niži profit od ukupne zarade krijumčarenim proizvodom, no prve su koje odlučuju, na temelju vlastite uključenosti u kriminalne mreže i kontakte, o daljnjem postupanju s predmetom. Ako se predmet ne izruči direktno kolekcionar, galeriji, aukcijskoj kući ili antikvarnici u izvornoj zemlji, bit će izvezen na inozemno ilegalno tržište. Sudionici ove faze u pravilu nemaju znanja ni vještine za ilegalni izvoz predmeta (većinom operiraju na lokalnim razinama) i u tome ovisi o vanjskim kontaktima.

Preprodavači više razine su oni kod kojih se odvija tzv. *bottleneck effect*, selekcija i obrada materijala. Ekonomska vrijednost predmeta ovdje raste, ne samo time što je predmet izvezen iz (većinom siromašne) matične zemlje u razvijeniju/stabilniju tranzicijsku, već i time što ovi sudionici imaju znanje, komuniciraju s ilegalnim tržištem i imaju uvid u potra-

²¹ Morag M. Kersel: *Transcending Borders: Objects on the Move*.

²² Kimberly L. Alderman: *Honor amongst Thieves*.

²³ Kimberly L. Alderman: *Honor amongst Thieves*. Prema istraživanju Davida Matsude 1998.

²⁴ Neil Brodie: *An Archaeologist's View of the Trade in Unprovenanced Antiquities*.

²⁵ Morag M. Kersel: *Transcending Borders: Objects on the Move*.

²⁶ Peter B. Campbell: *The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network*.

žnju. Počinitelji ove faze su oni koji osim transportiranja preko granice najčešće i kreiraju lažno podrijetlo materijala, tj. falsificiraju dokumente, pronalaze kupca. Iako razina njihova znanja svjedoči o vlastitom obrazovanju, ili uskoj konzultaciji s osobama višeg obrazovanja i stručnog usmjerenja, ovi pojedinci čine prvi stabilni faktor u lancu. Njih upravo vlastita "ekspertiza" u krijumčarenju, kontakti i znanje o vrijednosti predmeta krijumčarenja veže uz stabilnu aktivnost u tom i sličnim područjima, pa ovu razinu izvršavaju pojedinci općenito kriminalne povijesti i tendencija, visokoorganizirani i dugoročni, trajni faktori u kriminalnim mrežama. Redovito imaju alternativna zaposlenja i izvore prihoda koje koriste kao paravan za ilegalne aktivnosti²⁷.

Jednom kada je predmet izvezen u tranzicijske zemlje višega gospodarskog i socioekonomskog statusa te mu je pripisana falsificirana dokumentacija, daljnja preprodaja završava kod krajnjeg kupca. Iako su sve razine lanca većinom nestabilne strukture koje oportunistički iskorištavaju cirkulaciju antikviteta kriminalnim podzemljem, krajnji kupci su faktori od trajnog interesa za predmete trgovine. Njih čine privatni kolekcionari, aukcijske kuće, antikvarnice, galerije, muzeji i druge službene i javne institucije.

Privatni kolekcionari su (posebno iz arheološke perspektive) kontroverzni čimbenici tržišta umjetninama. Prema nekim pristupima²⁸ njihova motivacija za prikupljanje proizlazi iz težnje elitizmu i potkrepljenja društveno-ekonomskog statusa, ili, s druge strane, iz iskrene amaterske zainteresiranosti za arheološku baštinu. Bez obzira na razloge, potražnja na tržištu većinom je regulirana upravo od privatnika, a najvećim dijelom ostvarena je djelatnošću aukcijskih kuća i galerija. Znanstvenim kriminalističkim istraživanjima je utvrđeno²⁹ kako 30-40% svih antikviteta na svijetu prođe kroz aukcijske kuće, a 90% svih antikviteta koji prolaze kroz njih su ilegalno dobavljeni, iskopani ili ukradeni. Održavanju ovakvog ponašanja pridonose već spomenuti legislativni sustavi prema kojima je u određitim zemljama potpuno legalno preprodavati predmete za koje se zna da su ilegalno izvezeni iz matične izvorne zemlje, odnosno da su bili objektom ilegalne aktivnosti³⁰. Čisti legalni artefakti, prema istom istraživanju, čine tek 3-10% postojećeg ukupnog tržišta.

MODELI PREVENTIVNOG DJELOVANJA

Kriminal trgovine kulturnom baštinom u obliku arheoloških artefakata – antikviteta predmet je pozornosti suvremenih državnih tijela vlasti, a pogotovo kriminalističkih i kriminoloških studija. Kako se radi o kriminalu čije djelovanje nadilazi lokalne i državne granice, razvila se potreba za međunarodnom suradnjom, i praktičnom i teorijskom.

Problem uključivanja svih slučajeva ovog tipa kriminala u specifičnu definiciju organiziranog kriminala nije moguć zbog izrazite varijabilnosti principa funkcioniranja (kriminalne jake oportunističke prirode), pogotovo u usporedbi s ostalim tipovima organiziranog kriminala (droga, oružje) čije djelovanje ne ovisi o ograničenim kulturnim resursima već

²⁷ Erik Nemeth: Market Value of Culture.

²⁸ Neil Brodie: An Archaeologist's View of the Trade in Unprovenanced Antiquities.

²⁹ Kimberly L. Alderman: Honor amongst Thieves.

³⁰ Erik Nemeth: Market Value of Culture.

isključivo o motivaciji i radu sudionika. Primijećeno je³¹ kako stupanj organiziranosti snažno ovisi o unutarnjoj gospodarsko-političkoj situaciji: siromašnije zemlje s visokim postotkom nezaposlenosti (Afganistan, Irak, Bugarska) bilježe i veći, agresivniji postotak kriminala dok one uređenije i stabilnije (Turska, Italija) izvješćuju o nižim i manje agresivnim metodama.

Ista podloga – situacija matične izvorne zemlje, ne utječe na daljnju uspješnost provedbe kriminalne ideje koja ovisi o pojedinačnim faktorima svake faze u lancu. S obzirom na to da se ukupni profit jednog kriminalnog lanca preprodaje među sudionicima ne dijeli nakon završetka cjelokupne akcije već se svaka primopredaja jednokratno financijski zaključuje (u skladu s analizom o povećanju znanja, vještina, ekonomske vrijednosti i profita kroz tijek lanca), ne može se o ovome tipu kriminala govoriti u okvirima uske definicije organiziranog kriminala. Prema tim novim spoznajama, dok se tradicionalni model policijskog proučavanja mehanizma krijumčarenja koncentrirao na pojedince i artefakte, suvremeni modeli svjesni nestabilne, promjenjive strukture kriminalne mreže proučavaju i sintetiziraju ponašanje sudionika, načine interakcije, motivaciju, stvarajući univerzalne modele funkcioniranja. Pozornost ne dobivaju konkretni poznati sudionici već njihove specijalizirane uloge, na način da se kriminalističkim proučavanjem cjeline poznatih slučajeva grade zasebne intervencije usmjerene na pojedinačna mjesta u lancu čime se značajno povećava šansa za uspješnost i razjašnjenost ukupnog djela.

Prvu razinu lanca (pljačkaše i prve prijevoznike) teško je kontrolirati. Ono na što se može staviti naglasak jest kvalitetna policijska kontrola arheoloških spomenika i nalazišta i okolnog prostora. Uloga arheologa na ovom stupnju može biti ključna – dobar odnos s lokalnim stanovništvom koje nerijetko i sudjeluje na iskopavanjima i zaštititi lokaliteta u svojstvu pomoćnih radnika na terenu, te promocija vrijednosti vlastite mikrobaštine mogu imati ogroman pozitivni učinak na rješavanje potencijalnih počinjenja. Slabost u toj taktici eventualno bi predstavljala situacija sukoba interesa, gdje se detektirano kulturno dobro nalazi na privatnom posjedu čime je aktivnost vlasnika znatno ograničena. Edukacija, popularizacija i pozitivna propaganda vrijednosti i značaja zajedničke baštine bio bi dobar prvi korak u rješavanju na ovoj razini.

Intervencije usmjerene na suzbijanje i sabotazu daljnjih ilegalnih aktivnosti u lancu, konkretno točaka preprodaje, kao presudni parametar mogu uzeti laganu i necentraliziranu strukturu lanca. Jedna od mogućnosti³² je presijecanje kontakata na fizičkim lokacijama gdje bi se preprodaje logički mogle odvijati ili se dokazano odvijaju – kontrola granica i mjesta interakcije učinkovitija je nego koncentracija na fizičke osobe, pogotovo uzimajući u obzir kako su na prvim razinama transporta i preprodaje sudionici radije pojedinci zavedeni prilikom nego organizirani kriminalci (Campbell, 2013).

Krijumčari, preprodavači i falsifikatori na višim razinama lanca stabilnije su i trajnije uključeni u kriminalno djelovanje. To su pojedinci s razvijenim vještinama, znanjima, mogućnostima i iskustvom u krijumčarenju i na njihovoj razini djelovanje se može poduzimati prema modelima suzbijanja organiziranog kriminala. Njihovi kontakti s drugim kriminalcima i uključenost u druge tipove kriminala ostavlja tragove u policijskim izvješćima koja mogu služiti za orijentaciju u predviđanju i prevenciji sljedećih kaznenih djela. Specijalizirana znanja falsificiranja dokumenata i pozadinska znanja o interpretativnom značenju ukra-

³¹ Peter B. Campbell: The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network.

³² Peter B. Campbell: The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network.

denog antikviteta kojim se raspolaže govore o međusobnim kontaktima, ali i o sudjelovanju pojedinaca s određenom razinom istog specijaliziranog obrazovanja. Neki pristupi³³ predlažu razgranato poduzimanje i inicijativu koja se odmiče od uskog pogleda na počinitelje kriminala prema širokoj struci i izvedenim suradnicima, primjerice da se konzervatore i osobe koje legalno u opisu posla procjenjuju artefakte i dokazuju autentičnost, potiče na prijavljivanje sumnjivog materijala i njihovih nositelja.

Ovakav interdisciplinarni pristup i ideja široko rasprostranjenih kampanja za informiranje i podizanje svijesti o problemu zahvaća i ostale predstavnike struke, pogotovo muzeje.

Kao autoritet struke u javnosti muzeji su već započeli određene aktivnosti. Preventivne taktike koje institucije provode su prije svega regulirano prikupljanje artefakata (provjera dokumentirane provenijencije i prijavljivanje službenim tijelima vlasti svih sumnjivih slučajeva započelo je 70-ih godina prošlog stoljeća, a ta inicijativa danas je standard postupanja) i zaprimanje materijala na procjenu, a neki muzeji donatorima artefakata nude i porezne olakšice – to bi trebalo preurediti u smislu da se onima koji ne mogu dokazati podrijetlo predmeta uskrati ta povlastica. Neke dalekovidne taktike procjenjuju³⁴ kako međusobno posuđivanje materijala za putujuće i privremene izložbe na neki način pridonosi rješavanju situacije potražnje među manje etabliranim muzejima s nižim budžetom djelovanja. Posudbom izložbe i izvorni i ciljni muzej profitiraju tehničkom podrškom i popularizacijom vlastite reputacije i reputacije zemlje koju zastupaju.

Glavni pokretač dinamike kriminalnog djelovanja ovog tipa je potražnja. Potražnju plasiraju nedovoljno eksponirani i etablirani muzeji (uglavnom u manjim i nerazvijenim zemljama) i privatni kolekcionari odnosno aukcijske kuće (fizičke i internetske) kao njihovi izvori materijala. Dosadašnjim pokušajima intervencije tijela službenih vlasti, i lokalnih i međunarodnih, pokušavalo se regulirati identifikacijom legalnoga od ilegalnoga materijala, međutim potražnja se pokazala prevelikom i prejakom za te kriterije. Ni pozitivna (inicijative za stvaranje zajedničkih baza podataka prijavljenih krađa i pronađenih ilegalnih artefakata³⁵) niti negativna akcija potkrepljenja ponašanja (istrage i kažnjavanja, negativna propaganda) nije usporila rast i profitabilnost ilegalnog tržišta. Naglašava se³⁶ sljedeće: Kod organiziranog kriminala povećavanje razjašnjenosti može imati suprotan učinak: hvatanje jedne zločinačke organizacije u situaciji stalne potražnje za njihovim uslugama može djelovati poticajno za razvoj drugih konkurentskih skupina koje zbog nadmetanja mogu čak biti sklone i počinjenju novih kaznenih djela. Neke suvremene metode nude³⁷ pojačano postupanje prema edukaciji javnosti kao kulturološkoj intervenciji i prije svega samih kolekcionara kao nositelja potražnje. Osvješčivanje važnosti ispravne i valjane dokumentacije, posjedovanje vrijednog legalnog predmeta trebalo bi biti u interesu privatnog vlasnika, a to se postiže sustavnom taktikom nametanja legalnoga kao jedinog ispravnog standarda. Time se mijenja kolektivna svijest i predodžba spomenika, artefakata i cjelokupne baštine u javnosti, a ilegalni materijal gubi na vrijednosti, postaje neprofitabilan i na kraju neprivaćan kupcu – iako je na kraju i sama pojava legalnog trgovanja objektima kulturne baštine moralno upitna. Ovaj model čiji je ključ edukacija zahvaća društvo u cjelini i njegova ispunjena provedba zahijevala bi dugo-

³³ Simon Mackenzie: Protection against Trafficking in Cultural Property.

³⁴ Neil Brodie: Archaeological Looting and Economic Justice.

³⁵ Erik Nemeth: Market Value of Culture.

³⁶ Željko Karas: Uvod u kriminalistiku (odabrana poglavlja).

³⁷ Neil Brodie Provenance and Price: Autoregulation of the Antiquities Market?

ročno ulaganje i ustrajanje u sustavnom postupanju.

Kako bi se svi čimbenici prividno kompleksne strukture kriminalnog djelovanja ovog tipa vizualno uklopili u jednostavan prikaz, iskoristit će se³⁸ model za analizu općenite strukture organiziranog kriminala – *Routine Activity Theory*, razvio ga je 2006. Marcus Felson:

Table 1 Four-stage progression model

SEQUENCE →→→	Stage 1	Stage 2	Stage 3	Stage 4
	Theft	Transit	Facilitation	Sale/Purchase
ROLE Motivated Offender	Looters	Smugglers	Document Forgers Government Officials Curators Academics Launderers Appraisers Valuers	Dealers Buyers Collectors
MICRO-SETTING Suitable Target & Absence of Capable Guardianship	Archaeological Site	Border Checkpoint Maritime Port Airport Customs	University Museum Embassy Border Checkpoint Maritime port Airport customs Internet	Private residence Museum Hotel Internet
MACRO-SETTING Absence of Capable Guardianship	Source Country	Transit Country	Source Country Transit Country Market Country Internet	Market Country Internet

Izvor: Jessica Dietzler: On "Organized Crime" in the Illicit Antiquities Trade: moving beyond the definitional debate

Prema modelu primjećuju se tri osnovne komponente:

- subjekt kriminalnog interesa (meta)
- motivirani počinitelj
- nedostatak državne, tj. nadležne kontrole.

Navedeni model vrlo pojednostavljeno sažima prethodne analize strukture funkcioniranja (organiziranog) kriminala, te može biti podloga za preventivno postupanje. Prepoznavanjem i definiranjem općenitih točaka/komponenti istraga i/ili prevencija mogu se usmjeriti na potencijalni problem koji zatim može biti riješen drugim metodološkim tehnikama.

³⁸ Jessica Dietzler: On "Organized Crime" in the Illicit Antiquities Trade, prema Marcus Felson 2006.

SITUACIJA U HRVATSKOJ

Hrvatski građani dijele visoku svijest o vlastitoj kulturnoj baštini. Bogata povijest kao podloga i stabilni razvoj turizma kao dodatna podrška u javnoj valorizaciji kulturnoga blaga pogoduju općoj atmosferi čuvanja kulturnoga dobra.

Problematika krađe i krijumčarenja kulturnog dobra u Hrvatskoj je bila znatno izraženija tijekom 1990-ih godina, dobrim dijelom zbog okolnosti koje su pratile ratna zbivanja, no s vremenom je izgrađen učinkovitiji sustav koji je otežao krađu i preprodaju otuđenih predmeta kulturne i umjetničke vrijednosti, te olakšao njihov pronalazak³⁹. Danas, u mirnodopskom razdoblju formirane i funkcionalne države, prema RAT-ovu modelu potencijalna opasnost izvire prije svega iz bogatstva arheološkim nalazištima kao objektima kriminalnog interesa. Osim većih povijesnih centara (Split, Zadar, Sisak i brojni drugi) veliki broj arheoloških cjelina, i onih u obradi i onih još neobrađenih/neotkrivenih, koncentrirano je na područjima manjih naselja i izvan naselja (poljoprivredno obradive površine, šume, gorje, prostori uz vodene tokove i slični predjeli struci poznati kao mjesta obrazaca naseljavanja zahvaljujući pogodnim životnim resursima). Nepristupačnost terena s oslabljenim stupnjem kontrole nadležnih tijela može izazvati pozornost pojedinaca s kriminalnim sklonostima ili pojedinaca motiviranih prilikom za počinjenje. Motiviranost počinitelja kao druga komponenta modela (uvjet za počinjenje) pronalazi se u općenitom stanju visoke nezaposlenosti i sniženog standarda života određenih demografskih skupina, u širem kontekstu nedavne globalne krize. Iz ove perspektive mogućnost počinjenja jednokratnim do epizodičnim kriminalnim ponašanjem prilično je visoka, a organiziranost poduzimanja kriminalne radnje vrlo varijabilna i nepredvidljiva. U kontekstu hrvatskog zakonodavstva treba naglasiti kako praćenje ove problematike nije moguće na temelju postojeće kataloške podjele jer izdvojeno kazneno djelo krađe ili teške krađe kulturnog dobra ne postoji⁴⁰. U prilog tvrdnji da je ovaj vrlo ozbiljan javni oblik kriminala u potpunosti marginaliziran u Hrvatskoj ide i podatak kako u službenoj *Procjeni ugroženosti od organiziranog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj za 2009. godinu* nema ni riječi o kulturnim dobrima i umjetninama⁴¹.

Posebni aspekt mogućnosti počinjenja kriminalne radnje u smislu iskorištavanja kulturnog dobra za privatni dobitak čini vrlo česta situacija sukoba interesa. Veliki broj arheoloških cjelina u Hrvatskoj pronalazi se na privatnim posjedima. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara jasno definira situaciju: "Nositelj prava na kulturnom dobru smatra se osim vlasnika i nositelj drugih stvarnih i obveznih prava na kulturnom dobru" (čl. 6., st. 6.), pri čemu se "nositeljem drugih stvarnih i obveznih prava" smatra Republika Hrvatska (čl. 2.). Zakonom time svaka situacija pronalaska kulturnog dobra, odnosno nacionalnog blaga na privatnom posjedu ograničava i prenamjenjuje potencijale iskorištavanja resursa na tom posjedu. Nažalost građani često nisu upoznati sa Zakonom, svojim obavezama ali i pravima (npr. porezne olakšice i od države pružena financijska pomoć u očuvanju i zaštiti dobra) pa veliki broj takvih slučajeva ostaje neprijavljen i predmetom utaje kao kaznenog djela.

Druga okolnost koja omogućava počinjenje je razdoblje ljetne turističke sezone kada je zbog masovnih turističkih migracija smanjena kontrola na pojedinim graničnim prijelazima.

³⁹ Dean Savić: Organizirani kriminal – (ne)prepoznata prijetnja.

⁴⁰ Dean Savić.

⁴¹ Dean Savić.

Kako kroz Hrvatsku u većini istraživanja prolazi tzv. balkanska ruta krijumčarenja različitim robom, ovaj period pogoduje mogućim pojačanim aktivnostima organiziranog kriminala i ilegalnom izvozu izvornih hrvatskih predmeta. S obzirom na to da je utvrđeno kako⁴² organizirane kriminalne skupine u Republici Hrvatskoj održavaju interakciju s drugim kriminalnim skupinama, i u zemlji i u regiji pa čak i svijetu, metode policijskog postupanja okrenule su se modelu *Intelligence-Led Policing* čime se koncentracija okreće proaktivnom postupanju prema kriminalističko-obavještajnim podacima. Nedavno pristupanje Europskoj uniji kao još jedan od pozitivnih događaja na standard postupanja hrvatskih nadležnih tijela, i službeno poduzimanje primjereno istima, u sklopu širih unutarnjih i međunarodnih inicijativa, trebalo bi utjecati na razrješavanje ovih potencijalnih problema.

ZAKLJUČAK

Kriminalno trgovanje kulturnom baštinom problem je suvremene međunarodne situacije. Nestalni karakter struktura kojima se ostvaruje osnova je spoticanju inicijativa za regulaciju ovog tipa kriminala. Prema suvremenim pristupima ključ rješavanja problema su edukacija i javna promocija vrijednosti kulturnoga blaga kao mehanizmi dugoročnog utjecaja na sve razine društva, dok se konkretna kriminalistička poduzimanja kreću u pozitivnom smjeru državne kontrole nad kulturnim dobrom, ali i nad poznatim kriminalnim strukturama i njihovim sudionicima. S obzirom na veliki broj međunarodnih intervencija u obliku kriminoloških analiza i studija te na konkretnu policijsku suradnju i suradnju tijela vlasti u duhu globalizacije, tehnološkog napretka i otvaranja kontakata, smatra se kako će se ovakvim postupanjem kriminalno ilegalno preprodaje smanjiti na minimum, a negativni učinci ispraviti u korist kulturne baštine kao kolektivnog dobra. Unatoč svim međunarodnim inicijativama policijskih, političkih i akcija struke, u nazivniku borbe protiv ovog tipa kriminala ostaje njegova glavna priroda – problematika odvajanja legalnoga od ilegalnoga materijala, čime se cjelokupno tržište svodi na "sivu zonu" kriminalnog djelovanja, što posljedično pridonosi općenitoj moralnoj upitnosti trgovanja predmetima kulturnog dobra u standardima suvremenog svijeta.

LITERATURA

1. Argyropoulos, V., Aloupi-Siotis, E., Polikreti, K., Apostolides, R., El Saddik, W., Gottschalk, R., Abd el Nazeer, M., Vryonidou-Yiangou, M., Ashdjan, P., Yannoulitou, M.-Ch., Simon, S., Davis, W., and Kassianidou, V. (2014). *Museum Education and Archaeological Ethics: An Approach to the Illicit Trade of Antiquities*. *Journal of Conservation and Museum Studies* 12, str. 1.-8.
2. Alderman, K. L. (2012). *Honor amongst Thieves: Organized Crime and Illicit Antiquities Trade*. *Indiana Law Review* 45, Indiana University, Indianapolis, str. 602.-627.
3. Brodie, N. (2006). *An Archaeologists View of the Trade in Unprovenanced*

⁴² Ana-Marija Horjan, Saša Krnjašić: Analiza socijalnih mreža organiziranih kriminalnih mreža u Republici Hrvatskoj.

Antiquities.

Barbara T. Hoffman (ed.). *Art and Cultural Heritage: Law, Policy and Practice*. Cambridge University Press, Cambridge, str. 52.-63.

4. Brodie, N. (2010). *Archaeological Looting and Economic Justice*. P. M. Messenger, G. S. Smith (eds.). *Cultural Heritage Management, Policies and Issues in Global Perspective*. University Press of Florida, Gainesville. str. 261.-277.
5. Brodie, N. (2008). *Illicit Antiquities*. D. Levinson (ed.), *The Encyclopedia of Crime and Punishment*. Massachusetts: Sage 2008, str. 872.-875.
6. Brodie, N. (2014). *Provenance and Price: Autoregulation of the Antiquities Market?*
European Journal on Criminal Policy and Research (early online publication) 20, str. 427.-444.
7. Brodie, N. (2014). *The Antiquities Market: It's All in a Price*. Heritage and Society 7 (1), str. 32.-46.
8. Brodie, N., Mackenzie, S. (2014). *Trafficking Cultural Objects: Introduction*
European Journal on Criminal Policy and Research (early online publication) 20, str. 421.-426.
9. Campbell, P. B. (2013). *The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network: Characterizing and Anticipating Trafficking of Cultural Heritage*. International Journal of Cultural Property 20, issue 02, str. 113.-153.
10. Dietzler, J. (2012). *On "Organized Crime" in the Illicit Antiquities Trade: Moving beyond the Traditional Debate*. Trends in Organized Crime 15, str. 329.-342.
11. Horjan, A.-M., Krnjašić, S. (2012). *Analiza socijalnih mreža organiziranih kriminalnih skupina u Republici Hrvatskoj*. Policija i sigurnost, br. 3, godina 21, str. 610.-634.
12. Karas, Ž. (2012). *Uvod u kriminalistiku (odabrana poglavlja)*. Zagreb: MUP RH, PU.
13. Kersel, M M. (2007). *Transcending Borders: Objects on the Move*. Archaeologies Journal of the World Archaeological Congress, str. 81.-98.
14. Mackenzie, S. (2009). *Protection against Trafficking in Cultural Property*. Meeting of the expert group on protection against trafficking in cultural property, Vienna
UNODC publications, str. 1.-27.
15. Nemeth, E. (2010). *Market Value of Culture: Quantifying the Risk of Antiquities Looting*
Blouin Creative Leadership Summit, 2010. (<http://www.creativeleadershipsummit.org/>)
16. Savić, S. (2015). *Organizirani kriminal – (ne)prepoznata prijetnja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
17. *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara* (na snazi od 30. 12. 2014.)
<http://zakon.hr/>

Summary

Nera Meštrović

Research Overview of Archaeology Related Crimes

This article concentrates on a subject rarely in criminologists' focus: a state of research on archaeology related crime activities. Special emphasis is given on differentiating and defining all stages of looting and smuggling of archaeological antiquities, as well as describing each phase. With every phase recognized come appropriate criminological prevention models, which opens a debate on the organized crime problematics and its models of prevention activities. The subject is processed from an archaeological point of view, and under the mentorship of Prof. Zvonimir Dujmović, PhD, of Police Academy and National Police College of Croatia, to whom the author hereby thanks.

Key words: archaeology, archaeological artifacts, criminology, crime (Art Crime).